

HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MEKANIZMI VA UNING ZAMONAVIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

МЕХАНИЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ЕГО СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

MECHANISM OF LEGAL REGULATION AND ITS MODERN DEVELOPMENT TRENDS

Muallif: Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti talabasi

Ibragimova Sabina Islomovna

Ilmiy rahbar: Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti o'qituvchisi

Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Annotatsiya

Ushbu maqolada huquqiy tartibga solish mexanizmining nazariy asoslari, uning tarkibiy elementlari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida huquqiy tartibga solish jarayonining samaradorligi 2024–2025 yillardagi statistik ma'lumotlar asosida yoritiladi. Muallif tomonidan mexanizmni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va takliflar ilgari suriladi.

Аннотация

В статье анализируется механизм правового регулирования, его структура и значение в современной правовой системе. Особое внимание уделяется практике Республики Узбекистан на основе статистических данных за 2024–2025 годы.

Abstract

This article examines the mechanism of legal regulation, its structure and significance. Special attention is given to Uzbekistan's legal practice based on 2024–2025 statistical data.

Kalit so'zlar: huquqiy tartibga solish, mexanizm, huquq normasi, huquqiy munosabat, realizatsiya, qonun ustuvorligi.

KIRISH

Huquqiy tartibga solish mexanizmi huquq nazariyasining eng muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, ularni muayyan qoidalarga bo'ysundirish va barqarorlikni ta'minlash aynan shu mexanizm orqali amalga oshiriladi. Huquq faqat mavjud bo'lishi bilan emas, balki u

qanday ishlashi bilan qadrlanadi. Shu ma'noda huquqiy tartibga solish mexanizmi huquqning "amalga ishlash tizimi" sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy jamiyatda iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy munosabatlar murakkablashib borayotganligi sababli huquqiy tartibga solishning samaradorligi masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Agar mexanizm to'g'ri ishlasa, jamiyatda barqarorlik va ishonch kuchayadi. Aks holda esa huquqiy bo'shliqlar va ziddiyatlar yuzaga keladi.

Huquqiy tartibga solish mexanizmini o'rganish zarurati ayniqsa bugungi globallashuv sharoitida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiy aloqalarning kengayishi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi huquq tizimiga yangi talablar qo'ymoqda. Endilikda huquq faqat mavjud munosabatlarni tartibga solibgina qolmay, balki ularning rivojlanish yo'nalishini ham belgilovchi vositaga aylanmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, huquqiy tartibga solish mexanizmini chuqur tahlil qilish uning tarkibiy qismlarini alohida-alohida emas, balki yagona tizim sifatida ko'rib chiqishni talab etadi. Chunki mexanizmning samaradorligi aynan uning elementlari o'rtasidagi uyg'unlik va izchillikka bog'liq bo'ladi. Agar bu uyg'unlik buzilsa, hatto mukammal qonunlar ham kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Bundan tashqari, zamonaviy huquq tizimida inson omilining roli tobora ortib bormoqda. Huquqni qo'llovchi shaxslarning malakasi, huquqiy tafakkuri va mas'uliyati mexanizmning ishlashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli huquqiy tartibga solish masalasini faqat normativ hujjatlar bilan bog'lab ko'rish yetarli emas, balki uni kengroq ijtimoiy hodisa sifatida baholash zarur.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi huquqiy tartibga solish mexanizmining nazariy asoslarini yoritish, uning amaliy jihatlarini tahlil qilish hamda zamonaviy sharoitda uni rivojlantirish yo'llarini ko'rsatib berishdan iboratdir. Shu orqali huquq tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

ASOSIY QISM

1. Huquqiy tartibga solish mexanizmi tushunchasi va mohiyati

Huquqiy tartibga solish mexanizmi deganda huquq normalari orqali ijtimoiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatishning yagona tizimi tushuniladi. Ushbu mexanizm orqali davlat o'z siyosatini amalga oshiradi va jamiyatda tartib o'rnatadi.

Mazkur mexanizmning mohiyati shundaki, u faqat normani yaratish bilan cheklanmaydi. U normaning yaratilishidan tortib, uning amalda qo'llanishigacha bo'lgan barcha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Shu sababli bu mexanizmni murakkab, ko'p bosqichli tizim sifatida ko'rish mumkin.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, mexanizm samaradorligi ko'p jihatdan uning elementlari o'zaro qanchalik uyg'un ishlashiga bog'liq. Agar ushbu tizimning bir qismi ishlamasa, butun mexanizm samaradorligi pasayadi.

Huquqiy tartibga solish mexanizmining mohiyatini yanada chuqurroq anglash uchun uning ijtimoiy tabiatiga ham e'tibor qaratish lozim. Chunki huquq faqat davlat tomonidan yaratiladigan qoidalar majmui emas, balki jamiyatdagi real ehtiyojlarning ifodasidir. Shu sababli huquqiy mexanizm samarali ishlashi uchun u ijtimoiy munosabatlarga mos kelishi kerak. Agar norma hayotdan uzilib qolsa, u qanchalik mukammal yozilgan bo'lmasin, amalda ishlamaydi.

Bundan tashqari, huquqiy tartibga solish mexanizmi dinamik xarakterga ega bo'lib, vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi. Jamiyat rivojlanishi, yangi texnologiyalar paydo bo'lishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi yangi huquqiy yondashuvlarni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, mexanizmni doimiy ravishda yangilab borish zarurati yuzaga keladi.

2. Huquqiy tartibga solish mexanizmining elementlari

(2024–2025 statistika asosida)

Huquqiy tartibga solish mexanizmi bir necha o'zaro bog'liq elementlardan iborat bo'lib, ular birgalikda ishlaganda natija beradi. Bu elementlar orasida huquq normalari, huquqiy munosabatlar va huquqni amalga oshirish jarayoni alohida o'rin tutadi.

2024–2025 yillardagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda huquqiy mexanizm elementlari o'rtasidagi bog'liqlik tobora mustahkamlanmoqda. 2024-yilda sudlar tomonidan ko'rib chiqilgan ishlarning qariyb 72 foizida huquqiy munosabatlar to'g'ri aniqlangan bo'lsa, 2025-yilda bu ko'rsatkich 78 foizga yetgan.

Shuningdek, huquqni amalga oshirish bilan bog'liq murojaatlar soni 2024-yilda 15 foizga oshgan va 2025-yilda yana o'sish kuzatilgan. Bu esa fuqarolarning o'z huquqlarini faolroq himoya qila boshlaganini anglatadi.

Mazkur ko'rsatkichlar mexanizm elementlari real amaliyotda tobora faol ishlayotganini tasdiqlaydi.

Keltirilgan statistik ma'lumotlar huquqiy tartibga solish mexanizmining elementlari o'zaro bog'liq holda ishlayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa huquqiy munosabatlarning to'g'ri aniqlanishi sud qarorlarining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. 2025-yil davomida ayrim tahlillarga ko'ra, noto'g'ri aniqlangan huquqiy munosabatlar sababli ishlarning qayta ko'rib chiqilishi kamaygan, bu esa mexanizmning barqarorlashayotganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, huquqni amalga oshirish bosqichida fuqarolarning faolligi ortib borayotgani ham muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Bu holat aholi orasida huquqiy ong va huquqiy madaniyat darajasi oshib borayotganini anglatadi. Demak, mexanizm faqat yuqoridan boshqariladigan tizim emas, balki jamiyatning o'zi tomonidan ham qo'llab-quvvatlanadigan jarayon sifatida shakllanmoqda.

3. Huquqiy tartibga solish jarayoni va uning bosqichlari

Huquqiy tartibga solish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Dastlab normativ hujjatlar qabul qilinadi, so'ngra ular asosida huquqiy munosabatlar yuzaga keladi va yakunda huquq normalari amalda qo'llanadi.

Bu jarayon uzluksiz xarakterga ega bo'lib, doimiy ravishda takomillashib boradi. Har bir bosqichning o'ziga xos ahamiyati mavjud. Masalan, normativ hujjatlarning sifatli ishlab chiqilishi keyingi bosqichlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, zamonaviy sharoitda ushbu jarayon raqamlashtirish bilan chambarchas bog'liq bo'lib bormoqda. Elektron hukumat tizimlari huquqiy tartibga solishning tezkorligini oshirmoqda.

Huquqiy tartibga solish jarayonining samarali ishlashi ko'p jihatdan uning bosqichlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlikka bog'liq. Agar normativ hujjat sifatli ishlab chiqilsa, keyingi bosqichlarda yuzaga keladigan muammolar kamayadi. Aksincha, normaning o'zi noaniq yoki murakkab bo'lsa, uni qo'llash jarayonida turli talqinlar paydo bo'ladi.

Zamonaviy sharoitda ushbu jarayonni soddalashtirish va tezlashtirish maqsadida raqamli texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Elektron sud tizimlari, onlayn murojaatlar va avtomatlashtirilgan huquqiy xizmatlar huquqiy tartibga solish jarayonining sifatini oshirmoqda. Bu esa fuqarolar uchun qulaylik yaratish bilan birga, davlat organlari faoliyatining shaffofligini ham ta'minlaydi.

4. Huquqiy tartibga solishning samaradorligi va uning ahamiyati

Huquqiy tartibga solish mexanizmining samaradorligi jamiyat rivojining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Agar mexanizm samarali ishlasa, qonunlar real hayotda o'z aksini topadi.

2024-yilda O'zbekistonda qonun ustuvorligi indeksida ijobiy o'sish kuzatilgan bo'lib, bu 2025-yilda ham davom etgan. Fuqarolarning sudlarga murojaat qilish darajasi oshgani esa huquqiy tizimga bo'lgan ishonch ortayotganini ko'rsatadi.

Samarali mexanizm iqtisodiy rivojlanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki investitsiya muhiti ko'p jihatdan huquqiy barqarorlikka bog'liq.

Huquqiy tartibga solish samaradorligini baholashda faqat statistik ko'rsatkichlarga tayanish yetarli emas. Bu jarayonda fuqarolarning huquqiy tizimga bo'lgan ishonchi ham muhim rol o'ynaydi. Agar fuqarolar qonunlar adolatli va teng qo'llanilayotganiga ishonsa, ular huquqiy normalarga ixtiyoriy ravishda rioya qiladi.

Shuningdek, samaradorlikni ta'minlashda profilaktik yondashuv ham muhim ahamiyatga ega. Ya'ni huquqbuzarlik sodir etilgandan keyin emas, balki uning oldini olishga qaratilgan mexanizmlar rivojlantirilishi kerak. Bu esa huquqiy tartibga solishning sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qiladi.

5. Muammolar va rivojlanish istiqbollari (2024–2025)

Shunga qaramay, huquqiy tartibga solish mexanizmidagi ayrim muammolar mavjud. Eng asosiy muammolardan biri normativ hujjatlarning murakkabligi va ularning amaliyotda turlicha qo'llanilishidir.

2024–2025 yillardagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, ayrim holatlarda normani noto'g'ri qo'llash tufayli sud ishlarining qayta ko'rib chiqilishi 12 foizni tashkil etgan. Bu esa mexanizmda hali kamchiliklar borligini ko'rsatadi.

Kelajakda ushbu muammolarni bartaraf etish uchun normativ bazani soddalashtirish, sud amaliyotini yagona tizimga keltirish va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur bo'ladi.

Huquqiy tartibga solish mexanizmini takomillashtirish jarayonida xalqaro tajribani o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlarda normativ hujjatlarni ishlab chiqishda soddalik, aniqlik va tushunarlik tamoyillariga alohida e'tibor qaratiladi. Bu esa ularni amaliyotda qo'llashni yengillashtiradi.

Kelajak istiqbolida huquqiy tartibga solish mexanizmi yanada raqamlashtirilishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari normativ hujjatlarni baholash va ularni qo'llashda yordamchi vosita sifatida ishlatilishi mumkin. Biroq texnologiyalar qanchalik rivojlanmasin, inson omili va huquqiy tafakkur hal qiluvchi ahamiyat kasb etishda davom etadi.

XULOSA

Huquqiy tartibga solish mexanizmi huquq tizimining yuragi hisoblanadi. Uning samarali ishlashi jamiyat barqarorligini ta'minlaydi. O'zbekiston misolida ko'rish mumkinki, so'nggi yillarda bu sohada ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Biroq mavjud muammolarni hal etish orqali ushbu mexanizmni yanada takomillashtirish mumkin. Bu esa huquqiy davlat qurish yo'lida muhim qadam bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, huquqiy tartibga solish mexanizmi faqat nazariy tushuncha emas, balki jamiyatning kundalik hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab tizim hisoblanadi. Uning samarali ishlashi nafaqat qonunlarning mavjudligiga, balki ularning amalda qanday qo'llanilishiga ham bog'liq. Shu nuqtai nazardan qaraganda, huquqiy mexanizmni takomillashtirish masalasi doimiy e'tiborda bo'lishi lozim.

Alohida ta'kidlash joizki, zamonaviy sharoitda huquqiy tartibga solish faqat davlat organlari faoliyati bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayonda fuqarolarning huquqiy faolligi, ularning o'z huquqlarini anglash darajasi va jamiyatdagi umumiy huquqiy madaniyat muhim rol o'ynaydi. Shu sababli mexanizmni rivojlantirish bir vaqtning o'zida ham normativ bazani takomillashtirishni, ham huquqiy ongni yuksaltirishni talab etadi.

Bundan tashqari, olib borilgan tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, huquqiy tartibga solish mexanizmining istiqboldagi rivoji uning

moslashuvchanligi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Tez o'zgarayotgan ijtimoiy va texnologik muhitda huquq tizimi ham shu o'zgarishlarga moslasha olishi zarur. Aks holda huquq real hayotdan ortda qolib ketishi mumkin.

Umuman olganda, huquqiy tartibga solish mexanizmini izchil rivojlantirish orqali jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini samarali himoya qilish hamda barqaror huquqiy davlat qurish imkoniyati kengayadi. Bu esa har qanday demokratik jamiyatning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023)
2. "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonun
3. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi
4. Islomov Z.M. Huquq nazariyasi
5. Vengerov A.B. Theory of State and Law
6. H.L.A. Hart – The Concept of Law
7. Ronald Dworkin – Law's Empire
8. Oliy sud materiallari (2024–2025)
9. Adliya vazirligi hisobotlari (2024–2025)
10. World Justice Project ma'lumotlari
11. Huquqiy tadqiqotlar jurnali (2024–2025)